

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ УБЕЗПЕЧЕННЯ
ПІДЛІТКІВ ВІД ДЕСТРУКТИВНОГО МЕДІАВПЛИВУ**

*Гурлева Тетяна Степанівна,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Київ, Україна).*

*Вовчик-Блакитна Олена Олександрівна,
кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Київ, Україна).*

Розглядаються психолого-педагогічні умови забезпечення підлітків від руйнівного впливу медіасередовища. Показане значення «довіри до себе» як характеристики суб'єктності особистості. Наголошується, що феномен довіри у підлітків детермінується довірою до них з боку близького середовища. Обговорюється важливість діалогу як умови забезпечення підлітків від деструктивного медіавпливу, медіабулінгу зокрема. Позичується необхідність просвітництва серед батьків та педагогів задля творення безпечного середовища для підростаючого покоління.

Ключові слова: деструктивний медіавплив, діалог, довіра, медіабулінг, психологічно безпечне середовище, підлітковий вік.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR
PROTECTING TEENAGERS FROM DESTRUCTIVE INFLUENCE OF THE
MEDIA**

*Hurlieva Tetiana S., PhD in Psychology, Senior Research, H. S. Kostiuk
Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of
Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

*Vovchik-Blakytina Olena O., PhD in Psychology, Leading Researcher,
H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical
Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

The article discusses psychological and pedagogical conditions for protecting teenagers from destructive effect of the media environment. The paper demonstrates the significance of self-trust as an indicator of subjectivity. It is stated that the phenomenon of trust in teenage years is determined by the amount of trust teenagers get from the people close to them. The article discusses the importance of dialogue as a means to protect adolescents from destructive media influence and cyber bullying in particular. The article posits that it is necessary to enlighten parents and educators in order to secure a safe environment for the younger generation.

Keywords: destructive influence of the media, dialogue, trust, cyber bullying, psychologically safe environment, adolescence.

Сучасний медіапростір у нинішніх кризових соціокультурних умовах може відігравати як позитивну, так і негативну роль у розвитку і вихованні дітей і молоді, сприяти, чи навпаки – деформувати той поступальний, за Г.С. Костюком, «саморух», якому властива єдність зовнішніх і внутрішніх умов, які забезпечують розвиток мислення юної особистості, формування її ініціативи, самостійності, творчої активності, здатності регулювати й удосконалювати свою поведінку, сприяють самовихованню [4].

Освітній медіапростір, збагачений новою інформацією, знаннями, безперечно, має прогресивне значення для становлення особистості як суб'єкта, який творчо самовдосконалюється та успішно інтегрується в соціумі. Залучення молодої людини до скарбниці світової та вітчизняної думки розширює її світоглядні межі, спонукає до пошуку все нових і нових відкриттів особистості у самій собі, в інших людях, у широкому світі в цілому.

Деструктивним, токсичним стає середовище за умов, коли деформується розвиток особистості, блокуючи її здатність до конструктивних змін, критичності як до себе, так і до навколишнього світу [1; 3]. Проявом такого деструктиву є залучення підлітків до участі у різних медіагрупах, наприклад «Сині кити» тощо, яке руйнівню впливає на свідомість дитини, її наміри та поведінку. Це в котрий раз підтверджує необхідність уважного ставлення дорослих до особливостей підліткового віку – періоду пошуку себе і свого місця в житті, серед людей – ровесників і старших, прагнення до самоствердження, визначення варіантів власного дорослішання, коли слід вчитися брати на себе відповідальність за свої думки і вчинки.

Підлітковий період – це вік становлення особистості, її суб'єктних якостей, серед яких вагомою є довіра до себе. Довіру до себе можна визначати як «екзистенційний феномен суб'єктності», який належить до тих явищ, які організують ядро активності людини. Параметрами довіри є наступне: усвідомлення людиною своїх потреб, бажань, інтересів; усвідомлення власних можливостей; співвіднесення потреб з можливостями зі вмістом власних ціннісно-сміслових утворень (Т.П. Скрипкіна).

До вказаних параметрів можна додати також співвіднесення особистістю довіри до себе у часі – до своїх минулих надбань, теперішніх можливостей і починань та майбутніх перспектив. Адже довіра до себе підтверджується відчуттям узгодженості між очікуваним і отриманим із сфери того, до чого людина прагнула і що їй вдалося реалізувати, пережити як радісне, життєствердне, потрібне.

Оптимальний рівень довіри до себе є одним з показників психологічного здоров'я особистості та її зрілості. Але є цілком природним та закономірним, коли в одних ситуаціях довіра виявляє себе більш виразно, ніж в інших, що свідчить про свідому перевірку людиною самої себе, свого ставлення до ситуації і власних можливостей її оптимального розв'язання, до здатності до

змін і самоствердження в нових умовах. Особливо це стосується підліткового віку, коли людина перебуває у «пошуках себе» (І.С. Кон).

Довіра як позитивна характеристика будь-якої людини по суті означає центрованість на добрі, людські стосунки зі світом. Водночас недовіра може виступати захисним механізмом проти агресивного втручання у психіку, котрий спрямований на зниження напруги і тривоги, які викликають й активізують захисні механізми. Такий захист буде конструктивним, коли сприятиме збереженню психологічного благополуччя, переживанню почуття вірності собі, довіри до інших людей, до того середовища, в якому людина, зокрема підліток, перебуває і яке створює сприятливі умови для особистісного розвитку.

У розвитку особистості значну роль відіграють зовнішні обставини, умови виховання, спілкування і самовираження у різних середовищах. Можна говорити про надзвичайну «чутливість» підлітка (Е. Еріксон) до впливу суспільства, найближчого оточення, якими є сім'я, школа, група однолітків у дворі, друзі у гуртку чи спортивній секції. Потреба у довірі до себе спонукає підлітка, наголошує Е. Еріксон, до пристрасного пошуку тих людей та ідей, яким він міг би вірити, і які мають довести, що вони заслуговують на довіру, адже підліток «боїться бути обманутим, довірившись доверившись простодушним обещанням окружающих, и парадоксально выражает свою потребность в вере громким и циничным неверием» [5, с. 140].

Коли підліток не задовольняється якістю стосунків у середовищі дорослих і ровесників у реальному середовищі, він шукає довіри і прийняття у віртуальному просторі, в Інтернеті, Фейсбук, на сайті знайомств. Пристрасне бажання знайти друзів, групу однодумців часто-густо провокує ослаблення здорової критичності до різноманітних проявів «уваги і співчуття» з боку віртуальних знайомих, що перетворює довіру підлітка у знаряддя маніпулювання ним. У даному разі йдеться здебільшого про довіру дитини до оточення, до інших людей, які у підлітковому віці справляють значний вплив на особистість, її розвиток. Втім, коли мова йде про процес становлення суб'єкта, варто говорити про розвиток такої важливої суб'єктної якості як довіра людини до себе, про умови її формування і проявів у реальному і кібер світі.

Довіра до себе може підтримуватись і формуватись через конструктивну, суб'єкт-суб'єктну взаємодію через Інтернет, телебачення, радіо, друкований текст [1]. Діалогічна взаємодія має виступати не як окремий прийом в межах виховної чи освітньої роботи, а становити характеристику «спів-буття» (М.М. Бахтін) усіх учасників загального комунікативного процесу, у тому числі у віртуальному освітньому просторі, забезпечуючи і виявляючи його екологічні характеристики, такі як: захищеність, резерви особистісного розвитку, підвищення якості міжособистісних стосунків тощо.

Діалог – безпосередньо й опосередковано, підтримуючи у підлітка такі суб'єктні якості як відповідальність, автономність, довіру до себе, упереджує

від ворожого, агресивного впливу медіасередовища, яким би сильним і вигадливим не був його тиск. Відсутність діалогу, навпаки, відгороджує підлітка від світу, усамітнює його – дещо розгубленого і зневіреного, без внутрішньої опори. Саме в такому стані людина з легкістю може довіритись псевдоавторитетам, піддатися навіюванню, визначивши хибну траєкторію побудови свого життя.

Вчителі та батьки знаходяться в унікальній позиції, щоб заохочувати або ж відновлювати здорові стосунки серед підлітків, власною позицією і вчинками попереджати, або й захищати та допомагати тим підліткам, які стали жертвами, зокрема, на жаль, досить поширеного на сьогодні, інтернет булінгу, кібертерору, чи є його ініціаторами або спостерігачами.

Дані проведеного нами опитування учнів, які більшою мірою взаємодіють та спілкуються з батьками та мають товариські стосунки з педагогами (вчитель, тренер, вчитель музичної чи художньої школи і т.д.) меншою мірою стають жертвами булінгу, а якщо і опиняються в такій ситуації, то виходять з неї без руйнівних психологічних проблем. Стабільна емоційна підтримка дорослих та довіра до дитини, вміння вислухати – важливі речі для підлітків, які слугують запобіжником потрапляння в ситуацію інтернет булінгу. Переживання емоційного благополуччя, довіра з боку значущих інших психологічно зміцнює підлітка, робить його більш впевненим у собі, більш критичним до будь-яких спроб чинити вплив на нього як у реальній взаємодії, так і опосередковано – через соціальні мережі.

Водночас невизначені сімейні правила, неоднозначні і несправедливі педагогічні вимоги, загальний критичний контекст, а тим паче застосування сили (психологічного і фізичного насилля) у вирішенні проблемних ситуацій стосовно членів сім'ї і учнів у школі – ці фактори посилюють загрозу для підлітка стати суб'єктом чи об'єктом булінгу. В першому варіанті підліток спрямовує свою невідреаговану агресію на обрану жертву в чаті чи групі, а в іншому – у пошуку підтримки та розради знаходить незнайомого чи знайомого «друга», який може грубо використати таку відкритість та беззахисність.

За даними ЮНІСЕФ, більше 60 % школярів від 11 до 17 років стикались з проблемою цькування, приниження, наруги. Ця тривожна статистика свідчить про високу концентрацію небезпечних (психологічно) середовищ та психологічного дискомфорту і в тих, хто виступає в ролі об'єкту знущань, і в тих, хто виступає в ролі нападника, і в тих, хто є спостерігачем. Такі явища є маркерами дитячого неблагополуччя, на які має відреагувати суспільство, озброївши батьків та педагогів знаннями та вміннями, необхідними при побудови довірливих, діалогічних стосунків та здорового середовища – в школі чи сім'ї, де немає місця насильству і примусу, а є прийняття і взаємна довіра та відповідальність.

Тому розвиток батьківської і педагогічної психологічної грамотності – важливий крок у справі попередження знущань і принижень дітей і підлітків у

соцмережах. На часі стає напрацювання в Україні освітніх програм антибулінгу, які вже набули поширення не лише в розвинених країнах Заходу, а також і у пострадянських державах.

Підвищення впродовж останніх десятиліть рівня якості життя, що маркується зростанням життєвого комфорту, розвитком індустрії розваг, доступністю віртуальної реальності, парадоксальним чином супроводжується зниженням якості життя підлітка в площині його психологічного, морального здоров'я.

Тому моральне, духовне виховання, створення екологічно безпечного середовища, конструктивний діалог між старшими і молодшими поколіннями, дітьми і підлітками між собою стають умовою формування у юної особистості довіри до себе, інших людей і світу взагалі [1; 2]. Дотримання морально-етичних, буттєвих стосунків, принципів діалогічної взаємодії між партнерами по комунікації у віртуальному просторі сприятиме захисту молоді від деструктивного, агресивного, руйнівного впливу сучасних ЗМІ, убезпечить від медіа-булінгу, а також протидіятиме насильству та нарузі над дітьми і підлітками і в повсякденному реальному житті.

Література

1. Вовчик-Блакитна О.О. Сучасне мас-медійне середовище: вектор екологізації / О.О. Вовчик-Блакитна, Т.С. Гурлева // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія, 45 (7). – С. 60-73. – Електронний ресурс : http://lib.iitta.gov.ua/712129/1/Gurleva_%282018%29_Vovchik_Blakitna_Suchasne_masmediyne_seredovishe_vektor_ekologizacii.pdf

2. Гурлева Т.С. Діалогічність як пріоритетна характеристика особистісної взаємодії у сучасній школі / Т.С. Гурлева // Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю (31 травня 2018 року, Київ) ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», м. Київ, Україна, стор. 63-66. – Електронний ресурс : <http://lib.iitta.gov.ua/711603/>

3. Гурлева Т.С. Оздоровлення соціокультурного середовища дітей як психологічна проблема / Т.С. Гурлева, О.О. Вовчик-Блакитна // Практична психологія та соціальна робота, № 6, 2006. – С. 32-34.

4. Костюк Г.С. Про роль спадковості, середовища і виховання в психічному розвитку дитини / Г.С. Костюк // Праці респ. наук. конф. з педагогіки і психології / За заг. ред. проф. Г.С. Костюка. – К: Рад. школа, 1941. – Т. II. Психологія. – С. 3–45.

5. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис : пер. с англ. / Э. Эриксон ; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – 2-е изд. – М. : Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с. – (Библиотека зарубежной психологии).

